

РОЗДІЛ 1 АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

УДК 364-2:343.5-053.2

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.2.1>

Ольга БАЙДАРОВА

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, вул. Володимирська, 60, м. Київ, Україна, 01033

ORCID: 0000-0002-2332-1769

Scopus Author ID: 57222724101

Анна ДРОБОТ

магістр, ОНП «Соціальна реабілітація», Київський національний університет імені Тараса Шевченка, вул. Володимирська, 60, м. Київ, Україна, 01033

ORCID: 0000-0001-5763-2410

Бібліографічний опис статті: Байдарова, О., Дробот, А. (2022). Сексуальне насильство над дітьми в Інтернеті як цифровий виклик сучасності. *Ввічливість. Humanitas*, 2, 3–13, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.2.1>

СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО НАД ДІТЬМИ В ІНТЕРНЕТІ ЯК ЦИФРОВИЙ ВИКЛИК СУЧАСНОСТІ

Інтернет та інформаційно-комунікативні технології посилюють вплив існуючих форм насильства, зловживань та експлуатації щодо дітей, серед яких посягання сексуального характеру викликають особливе занепокоєння. Необхідність дотримання карантинних обмежень у зв'язку з пандемією COVID-19 загострила проблему безпеки дітей у цифровому просторі. Представлена публікація є першим пошуковим компонентом ширшого дослідження стратегій протидії сексуальному насильству над дітьми в інтернеті.

Мета роботи – визначити зміст поняття сексуального насильства над дитиною в інтернеті та охарактеризувати його форми. Дослідження включало огляд, аналіз та порівняння зарубіжних і вітчизняних наукових публікацій з питань захисту дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства у поєднанні з аналізом міжнародних та національних стратегічних документів, а також стандартів та рекомендацій у визначеній сфері.

Засвідчено відмінності стану розробленості науковцями предмету нашого вивчення в Україні та закордоном. Розглянуто низку понять, що позначають сексуальне насильство над дітьми та сексуальну експлуатацію в інтернеті і використовуються на міжнародному рівні, та співставлено із юридичними визначеннями сексуальних злочинів проти дітей в Україні, а також термінами, які набули поширення у науково-практичному слововжитку. З'ясовано, що відсутній консенсус використання термінології, пов'язаної із сексуальним насильством над дітьми в інтернеті, який створює значні проблеми для розробки законодавства, формування та реалізації політики, програм профілактики і протидії цьому явищу, збору даних та оцінювання, міжвідомчої співпраці. Запропоноване власне визначення поняття «сексуальне насильство над дітьми в інтернеті», яке виникає на перетині таких явищ, як насильство, сексуальне насильство та насильство в інтернеті. Охарактеризовано різновиди сексуальної експлуатації та сексуального насильства над дітьми в інтернеті.

Визначено основні форми сексуального насильства над дітьми в інтернеті, які включають: доступ до невідповідного віку контенту (відвертого або образливого характеру); репутаційна шкода внаслідок публікації персональних матеріалів інтимного характеру (у публічному доступі чи приватному листуванні); погрози порушення конфіденційності, шантаж та експлуатація; неприйнятні контакти із загрозою заподіяння шкоди в реальному житті.

Гармонізація термінів та визначень у сфері протидії сексуальній експлуатації та сексуальному насильству над дітьми в інтернеті є необхідною умовою наближення українського законодавства до міжнародних стандартів забезпечення захисту дитини від насильства.

Ключові слова: діти, сексуальне насильство, сексуальна експлуатація, інтернет, сексуальне насильство над дітьми в інтернеті, захист дітей.

Olha BAIDAROVA

PhD in Psychology, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Social Rehabilitation and Social Pedagogy, Taras Shevchenko National University of Kyiv, 60 Volodymyrska str., Kyiv, Ukraine, 01033

ORCID: 0000-0002-2332-1769

Scopus Author ID: 57222724101

Anna DROBOT

Master, ESP «Social Rehabilitation», Taras Shevchenko National University of Kyiv, 60 Volodymyrska str., Kyiv, Ukraine, 01033

ORCID: 0000-0001-5763-2410

To cite this article: Baidarova, O., Drobot, A. (2022). Seksualne nasylstvo nad ditmy v interneti yak tsyfrovyy vyklyk suchasnosti [Online child sexual abuse as the digital challenge nowadays]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 2, 3–13, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.2.1>

ONLINE CHILD SEXUAL ABUSE AS THE DIGITAL CHALLENGE NOWADAYS

The Internet and information and communication technologies have increased the potential impact of existing forms of violence, abuse and exploitation against children, among which sexual abuse is of particular concern. The need to comply with quarantine restrictions in connection with the COVID-19 pandemic has exacerbated the issue of child safety in the digital space. This publication is the first search component of a broader study of strategies to combat online child sexual abuse.

The purpose of the work is to determine the meaning of the concept of online child sexual abuse and to characterize its forms. The research included a review, analysis and comparison of foreign and national scientific publications on the protection of children from online sexual abuse and sexual exploitation combined with analysis of international and national strategic documents as well as standards and recommendations in a particular area.

Differences in the state of development of the subject of our research in Ukraine and abroad have been witnessed. A number of concepts that refer to online child sexual abuse and sexual exploitation on the Internet and are used internationally have been considered and have been compared with the legal definitions of sexual crimes against children in Ukraine as well as terms that have become widespread in scientific and practical vocabulary.

The findings suggest that there is no consensus on the use of terminology related to online child sexual abuse, which creates significant problems for the development of legislation, policy formulation and implementation, prevention and control programs, data collection and evaluation, and inter-agency cooperation. Our own definition of the concept of «online child sexual abuse» arises at the intersection of such phenomena as violence, sexual violence, and violence on the Internet. The types of online child sexual exploitation and sexual abuse have been described.

The main forms of online child sexual abuse have been identified, which include: access to age-inappropriate content (explicit or offensive); reputation damage as a result of the publication of personal and intimate material (in the public domain or in private correspondence); threats of breach of confidentiality, blackmail and exploitation; unacceptable contact with the threat of harm in real life.

Harmonization of terms and definitions in the field of combating online child sexual exploitation and sexual abuse is a prerequisite for bringing Ukrainian legislation closer to international standards for child protection from violence.

Key words: children, sexual abuse, sexual exploitation, internet, online child sexual abuse, child protection.

Актуальність проблеми. Інтернет є впливовим фактором соціалізації сучасної дитини, який може як позитивно, так і негативно впливати на її розвиток. Цифровий простір поглинає усе більше людських практик, надаючи, з одного боку, нові можливості, з іншого – створюючи нові ризики. В умовах пандемії COVID-19 інтернет став провідним каналом доступу до зовнішнього світу через депривацію інших способів комунікації. У березні 2020 року понад 1,5 мільярда дітей та молодих людей у світі постраждали від закриття шкіл та змогли продовжити навчання лише завдяки цифровим технологіям. На початку 2022 року

кількість користувачів інтернету у світі зростає до 4,95 мільярда, а рівень проникнення інтернету становить 62,5 % населення світу (Кемп, 2022a). Дані показують, що за останній рік кількість користувачів інтернету зростає на 192 мільйони (+4,0 %), але постійні обмеження на дослідження та звітність через COVID-19 означають, що фактичні тенденції зростання можуть бути значно вищими, ніж припускають ці цифри. В Україні цей показник ще вищий: користувачами інтернету є 71,8 % (31,1 млн осіб) від загальної кількості населення, з них майже чверть (18,9 %) – це діти (Кемп, 2022b). У 2020 році 96% українських дітей у віці

10-17 років постійно користувалися інтернетом, з них третина проводила в мережі до 5 годин щодня (Proinsight Lab, 2020), тож є підстави припускати, що досьогодні ця цифра суттєво збільшилась.

Зростання рівня проникнення інтернету, використання мобільних телефонів та соціальних медіа відкрило нові можливості для насильства в інтернеті. Злочини, вчинені з використанням комп'ютерних систем чи телекомунікаційних мереж, являють собою істотну небезпеку для дітей. Збільшення часу перебування дитини в інтернеті через введення карантинних обмежень та послаблення контролю з боку дорослих підвищує ризики для дітей. Національне дослідження засвідчує, що більшість батьків (46,8 %) не контролюють користування дітьми особистими гаджетами під час карантину, а 71,1 % опитаних дітей оцінюють свою свободу користування пристроями та інтернетом на локауні як високу (Полек, Саніна & Соболев, 2022, с. 48). Підвищена вразливість дітей до активних спроб віртуального знайомства і залицяння через інтернет, поширення практик обміну дітьми власними зображеннями сексуального характеру, примусу до сексуальних контактів онлайн та ін. (Лубенець, 2021; Сосніна, 2021) вимагає рішучих та обґрунтованих рішень і дій, спрямованих на запобігання та ліквідацію сексуального насильства над дітьми в інтернеті.

Поза тим, що захист дітей в цифровому середовищі визнано одним із пріоритетних завдань держави, в Україні бракує відповідних наукових досліджень (Міністерство цифрової трансформації України, 2020а). Тема сексуального насильства над дітьми в інтернеті і поготів є малодослідженою, що позначається на рішеннях, які розробляються владою для протидії злочинам і забезпечення прав дитини в цифровому середовищі. А будь-яке рішення, як відомо, починається з чіткого окреслення його предмету. Рада Європи для позначення кримінальних дій стосовно дитини використовує поняття «сексуальна експлуатація дітей та сексуальне насильство». За останнє десятиліття у сфері захисту дітей від сексуального насильства та експлуатації з'явилися нові терміни, такі як кібербулінг, грумінг, секстинг, пряма трансляція сексуального насильства над дітьми тощо, у той час як інші терміни, як-от дитяча про-

ституція та дитяча порнографія, дедалі більше критикуються і все частіше замінюються альтернативними термінами, які вважаються менш шкідливими або стигматизуючими для дитини. Бракує розуміння, яким чином ці новели в термінології повинні змінити підходи у практиці захисту дітей, і зростає занепокоєння, що зміни в термінах (особливо юридичних) можуть викликати плутанину і навіть перешкоджати ефективному запобіганню та ліквідації сексуальної експлуатації дітей, якщо ця зміна не відбудеться спільно та узгоджено широким колом суб'єктів захисту дітей (Interagency Working Group, 2016). В Україні ми теж спостерігаємо приклади незгодженого використання термінології і змішування понять (Міністерство цифрової трансформації України, 2020b), що ускладнює як розуміння природи самого явища сексуального насильства в інтернеті, так і розробку механізмів протидії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Закордонні дослідники визнають такі онлайн-ризиків, як кібербулінг, контакт з невідповідними матеріалами, грумінг, сексуальні зловживання та сексуальну експлуатацію (Davidson et al., 2016, с. 14) повсякденними ризиками для сучасних дітей. Однак дослідження сексуального насильства та сексуальної експлуатації в інтернеті пов'язані із численними труднощами як через чутливість самої теми, так і через латентність онлайн-насильства, фактор анонімності в інтернеті, велику кількість незафіксованих випадків, зв'язок цифрового насильства та злочинних дій у реальному житті, відмінності у законодавстві різних країн (Wachs, Wolf, & Pan, 2012; Babchishin, Hanson, & Hermann, 2011).

Сексуальне насильство в інтернеті часто є частковим предметом ширших досліджень, присвячених ризикованій онлайн-поведінці. Так, у чеському дослідженні кібербулінгу як специфічної форми ризикованої поведінки в інтернет-середовищі описується кібербулінг з сексуальним підтекстом, у якому використовуються матеріали відверто сексуального характеру, щоб заподіяти шкоду жертвам, порівнюються відмінності між кібербулінгом дітей і дорослих, простежуються різні мотиви його здійснення (Корескú, 2014).

Увагу дослідників привертають також особливі вразливі до онлайн-ризиків групи. Діти та молоді люди з інвалідністю піддаються

ризикам в цифровому середовищі так само, як діти та молодь без інвалідності, проте вони також можуть піддаватися і конкретним ризикам, що обумовлені їхньою інвалідністю. В дослідженні віктимізації дітей та молоді з інвалідністю як користувачів інтернету (Wells & Mitchell, 2014) доведено, що молоді люди, які отримують спеціальні освітні послуги, частіше надсилали свою фотографію комусь, з ким вони познайомилися в інтернеті, та демонстрували сексуальну поведінку в інтернеті. Вони частіше повідомляли про небажані сексуальні спонукання (14%), ніж ті, хто не отримує таких послуг (8%).

Доступність і широке використання цифрових технологій обумовило появу низки досліджень, присвячених вивченню змін у використанні медіа дітьми, змін у їхніх ставленнях, поведінці та когнітивних навичках, а також турботі і посередництву батьків у контакті дітей з цифровим середовищем. Регулярні звіти таких досліджень у Великобританії засвідчують перехід дітей та молоді через пандемію COVID-19 у залежність від інтернету та пристроїв, необхідних для домашнього навчання, розваг і підтримки зв'язку з родиною і друзями (Ofcom, 2014; Ofcom, 2021). Під час пандемії COVID-19 зросли показники часу, витраченого дітьми на перегляд контенту (програм, відео та коротких кліпів) на платформах для обміну відео (VSP), прямих трансляцій, прямого телебачення та контенту на вимогу, що підвищує ймовірність для дитини опинитися у потенційно небезпечній ситуації. Згідно дослідженням 2014 року, кожен шостий користувач інтернету у віці 12-15 років мав досвід потенційно ризикованої поведінки в інтернеті за останній рік. Дослідження 2021 року засвідчує, що вже трохи більше половини з підлітків цього віку мали певну форму негативного досвіду в інтернеті.

В Україні вивчення цифрових ризиків для дітей традиційно пов'язане із дослідженням форм активності в дитинстві, залежностей від соціальних мереж, комп'ютерних та азартних ігор (Балакірева та ін., 2019а; Балакірева та ін., 2019б). Ці дослідження підтверджують стійке зростання часу використання дітьми інтернету з допомогою різних електронних пристроїв (комп'ютера, планшета, смартфона) від двох до семи годин на день, і цей показник залежить від віку дитини (із віком зростає час перебування в інтернет-просторі).

Л. А. Найдьонова (Найдьонова, 2021), порівнюючи результати масових всеукраїнських опитувань підлітків, проведених 2018 і 2020 роках, відзначає суттєве зростання особливо небезпечних цифрових ризиків, що створюють загрозу життю та здоров'ю дитини і до пандемії були досить рідкісними. До прикладу, спілкування із незнайомими людьми з небажаними наслідками (небезпечні зустрічі з ними в реальності) зросли більше, ніж у два рази (13%). Крім того, у 2020 році вперше перелік традиційних цифрових ризиків було розширено тими, що мають сексуальне забарвлення. Виявлено, що принаймні кожен шостий підліток перебуває під тиском потенційних злочинців-звabників. На відміну від погроз, які лишаються в кіберпросторі, переслідування може призвести до реальних ризикованих зустрічей.

Дослідження, проведене у 2021 році МБО «Служба безпеки дітей» у партнерстві з Уповноваженим Президента України з прав дитини (Proinsight Lab, 2020), показує динаміку «омолодження» використання інтернету, а отже – тенденцію зменшення віку дітей, коли вони вперше зустрічаються з сексуальним контентом в онлайн-просторі. Згідно даних опитування, кожна четверта дитина зазнала одного з видів сексуального насильства за останній рік. І половина дітей нікому не розповіла про про те, що з ними трапилось.

Дослідження ризиків, пов'язаних із використанням дітьми інтернету, покликані допомогти у формуванні політики запобігання ризиків, яка може як підтримувати надмірно захисну культуру, що обмежує свободу пошуково-дослідницької активності в інтернеті, так і бути орієнтованою на формування стратегій подолання (Staksrud & Livingstone, 2009).

Таким чином, аналіз закордонних та українських джерел засвідчує посилення інтересу науковців до ризиків сексуального насильства над дітьми в онлайн-середовищі у другому десятиріччі XXI століття, а роки пандемії відзначені особливою актуалізацією даної проблеми. Якщо закордонні дослідники проявляють інтерес до окремих видів сексуального насильства над дітьми в інтернеті, як-от секстинг, грумінг чи сексуальний кібербулінг, та вивченню факторів вразливості, то для українських дослідників ця царина наукового пошуку лише відкрила свої перспективи, що підтверджується відсутністю

чіткої дефініції самого поняття «сексуальне насильство над дітьми в інтернеті». Відтак, **метою нашого дослідження** є визначити поняття сексуального насильства над дитиною в інтернеті та охарактеризувати його форми.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Як відзначають А. В. Пазюк та О. О. Черних, питанню використання дітьми інтернету та їх безпеки онлайн приділяється увага у документах міжнародних організацій, дослідженнях науковців різних галузей, спеціалістів правоохоронних органів та у засобах масової інформації, бізнесових та громадських організацій усіх рівнів. Разом з тим багато питань, які стосуються успішного використання інтернету та безпечної поведінки онлайн, залишаються малодослідженими в українському науковому просторі та нерегульованими на рівні національного законодавства (Пазюк & Черних, 2017, с. 2–3).

Британські вчені С. Лівінгстон та Л. Хеддон (Livingstone & Haddon, 2009), проаналізувавши понад 400 досліджень поведінки дітей онлайн в різних країнах, класифікували онлайн-ризик, у тому числі сексуального характеру, за трьома критеріями: 1) зміст: дитина як одержувач – порнографічний/шкідливий сексуальний зміст; 2) контакти: дитина як учасник – зустріч з незнайомцями, підготовка до зустрічі; 3) поведінка: дитина як діяч – створення/завантаження порнографічних матеріалів.

Українські дослідники А. Б. Кочарян та Н. І. Гущина (Кочарян, Гущина, 2011) одні з перших в Україні склали перелік найбільш поширених онлайн-небезпек для дітей, який сьогодні можна критикувати за несистемність. Однак цікавим є те, що у цьому переліку не менше половини онлайн-небезпек так чи інакше пов'язані із ризиками сексуального насильства, зокрема:

– нелегальні та шкідливі матеріали, що не відповідають віковим особливостям і негативно впливають на фізичне та психічне здоров'я дітей (небажаний контент): контент для дорослих, пропагування сексуального насилля над дітьми, жорсткої поведінки, шкідливих звичок тощо, онлайн-зваблення дітей;

– кібергрумінг (як різновид кіберхуліганства);

– онлайн-хижаки;

– створення у мережі профайлів для виявлення інтересів дитини та ін.

Однією з ключових проблем є відсутність загальноприйнятої термінології щодо сексуального насильства та сексуальної експлуатації дітей в інтернеті. У національному контексті це обумовлено, окрім іншого, ще й труднощами перекладу.

Вагому роль у формуванні дефініцій у сфері безпеки дітей в інтернеті відіграє Міжнародний союз електрозв'язку (МСЕ) – одна з найстаріших міжнародних організацій, що є спеціалізованим агентством ООН і визначає стандарти в галузі телекомунікацій та радіо. Започаткована МСЕ у 2008 році в рамках Глобальної програми з кібербезпеки (англ. Global Cybersecurity Agenda, GCA) ініціатива під назвою «Захист дітей в інтернеті» (англ. Child Online Protection, COP) розробляє ключові рекомендації та стандарти для підтримки захисту дітей в інтернеті для всіх ключових зацікавлених сторін. МСЕ визнає, що сексуальна експлуатація та сексуальні зловживання щодо дітей (СЕНД) дедалі частіше відбуваються з використанням інтернету або так чи інакше пов'язані з онлайн-середовищем.

Українською мовою форми «сексуальної експлуатації та сексуальних зловживань щодо дітей» описані у документі «Захист дітей у цифровому середовищі: рекомендації для індустрій», що, втім, не є офіційним перекладом чи публікацією МСЕ. Сюди віднесено: «а) схилення або примушування дитини до будь-якої незаконної сексуальної діяльності; б) використання з метою експлуатації дітей у проституції або в іншій незаконній сексуальній практиці; в) використання з метою експлуатації дітей у порнографії та порнографічних матеріалах», а також «статевий контакт, переважно із застосуванням сили до особи без її згоди» (МСЕ, 2020).

Глобальний альянс «МиЗахищаємо» (WePROTECT) заохочує країни до прийняття координованих міжнародних та національних заходів реагування для захисту дітей від сексуального насильства та експлуатації стосовно дітей (англ. Child Sexual Exploitation and Abuse, CSEA). В україномовній версії документу ВООЗ «INSPIRE Handbook: action for implementing the seven strategies for ending violence against children», який, між іншим, також не є офіційним перекладом, використовується термін «онлайн СЕНД», який

розшифровується як «онлайн сексуальна експлуатація та наруга над дітьми». Онлайн СНЕД включає: а) виробництво, надання доступу, володіння та розповсюдження матеріалів, що містять сексуальну наругу над дітьми; б) залізяться до потенційної дитини-жертви онлайн з метою сексуальної наруги або експлуатації; б) пряме транслювання сексуальної наруги або експлуатації дитини (INSPIRE, 2019, с. 44).

У проекті «Національної стратегії з захисту дітей в цифровому середовищі на період до 2025 року» Міністерства цифрової трансформації України серед ризиків цифрового середовища для здоров'я, розвитку та психічного благополуччя дітей одним із перших вказано поняття «сексуальна експлуатація та насильство на дітьми (СЕНД)» (Міністерство цифрової трансформації України, 2020b), що включає «домагання в сексуальних цілях (кібергрумінг/розбещення), онлайн-вербування дітей для вчинення злочинів, участі в екстремістських політичних чи релігійних рухах або для цілей торгівлі людьми (ризик контактів)». Також окремо виділено такий інтернет-ризик як «кібербулінг та кіберсталкінг (залякування, переслідування та інші форми утисків і погроз), розповсюдження приватних та інтимних зображень дитини, шантаж». Підстави такого розрізнення та поєднання понять неочевидні.

Ключовим терміном у понятті «сексуальне насильство над дітьми в інтернеті» є термін «насильство», що, згідно визначення ВООЗ, є «умисним загрозливим або реальним застосуванням фізичної сили або влади, спрямованим проти себе, іншої особи чи групи осіб, або спільноти, яке тягне за собою або має високу ймовірність спричинити тілесні ушкодження, смерть, психологічну травму, відхилення у розвитку або депривацію» (Krug et al., 2002). Тобто насильством вважаються не лише дії, які наносять фізичну шкоду. Насильство може спровокувати виникнення та розвиток захворювань, психологічних травм, небезпечних форм поведінки, низької успішності та залучення до злочинної діяльності. Серед видів насильства, які виділяє ВООЗ – жорстоке поводження з дітьми, булінг, насильство в молодіжному середовищі, насильство з боку статевого партнера, сексуальне насильство, емоційне (психологічне) насильство і присутність дітей при сценах насильства) – тільки булінг та сексуальне

насильство позначено як такі, що можуть проявлятися і у віртуальному просторі (останнє – як сексуальна експлуатація в інтернеті).

Насильство в інтернеті (або «кібер-насильство») є загальним терміном для всіх форм насильства або домагань з використанням цифрових пристроїв. Насильство в інтернеті існує у багатьох формах, починаючи від сексуального домагання в інтернеті, переслідування та знущань, і закінчуючи мовою ненависті, онлайн-тролінгом, крадіжкою особистих даних та зломом.

Особливо цінним для всіх, хто працює над запобіганням та ліквідацією всіх форм сексуальної експлуатації та сексуального насильства над дітьми, є розроблені Міжвідомчою робочою групою і прийняті в Люксембурзі Керівні принципи – настанови щодо розуміння та використання різних термінів і понять (тому вони отримали назву «Люксембурзькі рекомендації») (Interagency Working Group, 2016). Цей документ об'єднує, упорядковує та розмежовує суміжні поняття, з якими фахівці у сфері протидії сексуальному насильству над дітьми можуть зіткнутися у своїй роботі. Зокрема, він визначає, що термін «сексуальне насильство над дітьми в інтернеті» (англ. online child sexual abuse) став широко вживаним терміном для позначення як сексуального насильства над дітьми, якому сприяють ІКТ (наприклад, онлайн-грумінг), так і сексуального насильства над дітьми, яке вчиняється в інших місцях, а потім повторюється шляхом поширення в інтернеті через, наприклад, зображення та відео (стає «сексуальною експлуатацією дітей в інтернеті»). Переважним терміном у випадку першого є «сексуальне насильство над дітьми через інтернет» (англ. online-facilitated child sexual abuse).

В Україні термін «сексуальна експлуатація дітей та сексуальне насильство стосовно дітей» був нормативно закріплений шляхом ратифікації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства у 2012 році (Закон України, 2012). Цей документ, ухвалений у 2007 році в Іспанії на острові Лансароте (звідси назва «Лансаротська Конвенція»), набув чинності у 2010 році та був підписаний всіма державами-членами Ради Європи, що зобов'язувало їх криміналізувати конкретні дії, аби покласти край насильству, експлуатації, торгівлі людьми та усім

формам насильства і жорстокого поводження з дітьми. Однак тривалий час українське національне законодавство безпосередньо не містило положень, спрямованих на реалізацію статті 23 Конвенції. Розслідування цих злочинів розглядали через інші статті Кримінального кодексу, а саме: статті 153–159 щодо сексуального насильства, зокрема, стосовно дітей. Коли ж йшлося про правопорушення, скоєні онлайн, застосовувалися норми статті 301 Кримінального кодексу щодо виготовлення, збуту та розповсюдження порнографії. У 2021 році було здійснено необхідні кроки для імплементації Ланцаротської Конвенції – внесено зміни до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про охорону дитинства» (Закон України, 2021).

Кібербулінг – знущання, приниження, агресивні напади, які здійснюються за допомогою різних гаджетів з використанням інтернету та мобільного зв'язку (через електронну пошту, в чатах, соціальних мережах, на вебсайтах) – може набувати сексуального характеру. У зв'язку з тим, що до законодавства України не внесене окреме визначення «кібербулінгу», окрім згадки в Указі Президента України «Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі» (Указ Президента України, 2020), ця форма сексуального насильства над дітьми в інтернеті знайшла своє відображення лише у тлумаченні булінгу (Закон України, 2019).

Аналіз, порівняння та синтез визначень різних видів насильства, вироблених для закріплення права на захист від сексуальної наруги та експлуатації, дозволяє нам сформулювати визначення поняття «сексуальне насильство над дітьми в інтернеті» – це кримінальні дії сексуального характеру, що здійснюються за допомогою засобів електронної комунікації, не передбачає згоди іншої сторони і порушує її права на повагу до честі та гідності, право на приватність та захист від усіх форм насильства. Як бачимо, дане поняття виникає на перетині таких явищ, як насильство, власне, сексуальне насильство та насильство в інтернеті (або «кібер-насильство»).

У практичній діяльності, спрямованій на забезпечення прав і свобод дитини, її захист від будь-яких форм сексуального насильства,

експлуатації та зловживань в цифровому середовищі, використовується декілька класифікацій різновидів сексуального насильства над дітьми в інтернеті.

У рамках методології британського проєкту «De Shame» серед видів сексуального насильства над дітьми в інтернеті виділяється: обмін сексуальними зображеннями/відео без згоди власника; експлуатація, примус чи погрози; сексуальний булінг; небажана сексуалізація (Project deSHAME, 2017). Часто ці чотири типи сексуального насильства над дітьми в інтернеті перетинаються та відбуваються одночасно. Також варто пам'ятати, що онлайн-насильство може траплятися водночас із сексуальними домаганнями та насильством, булінгом, зловживанням всередині родини, знущаннями та переслідуваннями у реальному житті.

Експертами українського освітнього проєкту #stop_сехтинг визначені такі види сексуального насильства над дітьми в інтернеті: секстинг; сексторшен; онлайн-грумінг; кібербулінг; порнографічний контент (Касілова, 2020, с. 7):

– Секстинг – це обмін власними фото-, відео- та текстовими матеріалами інтимного характеру, із застосуванням сучасних засобів зв'язку: мобільних телефонів, електронної пошти, соціальних мереж.

– Сексторшен – це налагодження незнайомцями довірливих стосунків в інтернеті з метою отримання приватних матеріалів, шантажування ними та вимагання грошей чи додаткових матеріалів.

– Онлайн-грумінг – це побудова дорослим/групою дорослих осіб довірливих стосунків з дитиною (підлітком) з метою сексуального насильства онлайн чи у реальному житті.

– Кібербулінг – систематичне цькування та вчинення насильства за допомогою засобів електронної комунікації. Він може відбуватися в соціальних мережах, месенджерах, ігрових платформах та мобільних телефонах. Це неодноразова поведінка, спрямована на залякування, провокування гніву чи приниження тих, проти кого він спрямований.

– Порнографічний контент (продукція порнографічного характеру) – будь-які матеріальні об'єкти, предмети, друкована, аудіо-, відеопродукція, в тому числі реклама, повідомлення та матеріали, продукція ЗМІ, зокрема, електронних, змістом яких є детальне

зображення анатомічних чи фізіологічних деталей сексуальних дій чи які містять інформацію порнографічного характеру.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Посилення інтересу до вивчення сексуальної експлуатації та сексуального насильства над дітьми в інтернеті має, щонайменше, два потужних джерела: з одного боку – це боротьба з усіма формами насильства над дітьми, що підкріплюється співробітництвом у вказаній сфері на національному та міжнародному рівнях; з іншого – зусилля щодо мінімізації цифрових ризиків та профілактики кіберзлочинів. Додатковим поштовхом до досліджень питань сексуального насильства над дітьми в інтернеті як одного з цифрових ризиків сучасності стала пандемія COVID-19.

Безсумнівно, що, попри серйозні переваги інтернету, користуючись ІКТ, діти і молодь стикаються з безліччю ризиків, як-от: вплив невідповідного для них вікового контенту, матеріалів відвертого або образливого характеру; порушення репутації внаслідок публікації персональної інформації інтимного характеру або в інтернеті, або через секстинг; порушення конфіденційності, пов'язаного зі збиранням і використанням даних з метою експлуатації та неприйнятні контакти, зокрема із можливими винуватцями сексуальних зловживань. Розвиток ІКТ та охоплення інтернетом населення країни вимагає вдосконалення законодавчого регулювання і стратегій управління ризиками для дітей та молоді. Відправною точкою для запобігання сексуальному насильству над дітьми в інтернеті є визначення ключових понять.

Процес формування системи попередження цифрових ризиків та захисту дітей від сексуального насильства та експлуатації не може оминати складного етапу вироблення та конкретизації понять. В Україні для позначення цієї сукупності споріднених явищ використовується ряд термінів, які часто за своєю суттю є тотожними, але відображають різні переклади, додають певних акцентів, і навіть аббревіатура «СЕНД/СНED» не є усталеною. Україна робить лише перші кроки до гармонізації термінів і визначень щодо захисту дітей у цій сфері. Нам необхідно врахувати світові уроки щодо негативного впливу неузгодженого використання термінології, пов'язаної із сексуальною експлуатацією та сексуальним насильством над дітьми в інтернеті. Це може призводити до непослідовності методів захисту дітей, неточностей збору даних і виявлення різних видів та форм сексуальної експлуатації та насильства над дітьми, порушення обміну інформацією між зацікавленими сторонами та якості адвокаційної роботи у цій сфері. Стратегії з профілактики кіберзлочинів сексуального характеру щодо дітей повинні включати міждисциплінарне обговорення та гармонізацію термінології, координацію зусиль у напрямку моніторингу та кримінального переслідування правопорушників, обмеження доступу дітей до образливих матеріалів в інтернеті, регулювання інтернет-індустрії, а також впровадження освітніх програм не лише для дітей та молоді, а для усіх зацікавлених сторін в громадах. Втілення цих стратегій вимагає наукового обґрунтування, що є перспективами подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Запобігання та протидія сексуальній експлуатації та насильству щодо дітей (СЕНД). Типова державна система реагування. WePROTECT Global Alliance. 2016. 46 с.
2. Захист дітей у цифровому середовищі: рекомендації для індустрій / МСЕ ; переклад за ініціативи Міністерства цифрової трансформації України громадською організацією «МІНЗМІН», 2020. 72 с.
3. Касілова А. Рекомендації щодо онлайн-безпеки для педагогічних працівників : #stop_секстинг, 2020. 34 с.
4. Кочарян А. Б., Гущина Н. І. Виховання культури користувача Інтернету. Безпека у всесвітній мережі : навчально-методичний посібник. Київ, 2011. 100 с.
5. Куріння, вживання алкоголю та наркотичних речовин серед підлітків, які навчаються: поширення й тенденції в Україні : за результатами дослідження 2019 року в рамках міжнародного проекту «Європейське опитування учнів щодо вживання алкоголю та інших наркотичних речовин – ESPAD» / О. М. Балакірева та ін. Київ : ТОВ «ОБНОВА КОМПАНІ», 2019. 214 с.
6. Лубенець І. Г. Сексуальне насильство щодо дітей у цифровому середовищі: стан, тенденції, шляхи запобігання. *Захист дитини від насильства та жорстокого поводження: сучасні виклики : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 3 черв. 2021 р.)*. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 80–85.
7. Найдьонова Л. А. Цифрові ризики в умовах дистанційної освіти в часи пандемії: Наукова доповідь на методологічному семінарі НАПН України «Актуальні проблеми психологічної протидії негативним інформаційним

впливам на особистість в умовах сучасних викликів» 8 квітня 2021 р. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2021. 3(1). DOI: <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2021-3-1-13-3>

8. Національна стратегія захисту дітей в цифровому середовищі на 2021–2026 роки : проєкт / Міністерство цифрової трансформації України, 2020. URL: <https://drive.google.com/file/d/1ftag6UGD4n3DFxTZMyETeL45cFlSD7p/view> (дата звернення: 12.04.2022).

9. Національна стратегія з захисту дітей в цифровому середовищі на період до 2025 року / Міністерство цифрової трансформації України, 2020. URL: https://drive.google.com/file/d/1w1nrWgnP0MiwB_-SxMU1TPNgZdnrAFU/view (дата звернення: 13.04.2022).

10. Пазюк А. В., Черних О. О. Дитина онлайн: як забезпечити безпеку та приватність (аналітичне дослідження). Київ : ВАІТЕ, 2017. 74 с.

11. Полек Т., Саніна Т., Соболев Ю. Вплив пандемії COVID-19 на щоденні практики дитинства. Київ : Український культурний фонд, 2022. 79 с.

12. Посібник INSPIRE: дії для впровадження семи стратегій задля припинення насильства стосовно дітей : Одеський Благодійний Фонд «Шлях до дому», 2019. 291 с.

13. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротської Конвенції) : Закон України №1256-IX від 18.02.2021. *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1256-20#Text> (дата звернення: 13.04.2022).

14. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню) : Закон України №2657-19 від 18.12.2018. *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19#Text> (дата звернення: 14.04.2022).

15. Про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства: Конвенція Ради Європи від 25 жовтня 2007 р.; ратифіковано з заявами Законом України №4988-VI від 20.06.2012. *База даних «Законодавство України»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text/ (дата звернення: 13.04.2022).

16. Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі : Указ Президента України від 25.05.2020 №195/2020. *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195/2020#Text> (дата звернення: 14.04.2022).

17. Сексуальне насильство над дітьми та сексуальна експлуатація дітей в Інтернеті в Україні : Аналітичний звіт по результатам кількісного дослідження / Proinsight Lab, 2021. URL: <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2021/03/Zvit-Seksualne-nasytstvo-nad-ditmy-ta-seksualna-eksploatatsiya-ditej-v-Interneti-v-Ukrayini.pdf> (дата звернення: 19.04.2022).

18. Сосніна О. В. Щодо змін до кримінального законодавства України в зв'язку з імплементацією Ланцаротської конвенції. *Сучасні напрями розвитку економіки, підприємництва, технологій та їх правового забезпечення: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* / відповід. за вип. : проф. Семак Б. Б. Львів : вид-во Львівського торговельно-економічного університету, 2021. 236–238.

19. Соціальна обумовленість та показники здоров'я підлітків та молоді : за результатами соціологічного дослідження в межах міжнародного проєкту «Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді» : моногр. / О. М. Балакірева, Т. В. Бондар та ін. ; наук. ред. О. М. Балакірева ; ЮНІСЕФ, ГО «Укр. ін-т соц. дослідж. ім. О. Яременка». Київ : Поліграфічний центр «Фоліант», 2019. 127 с.

20. Babchishin K. M., Hanson R. K., Hermann C. A. The characteristics of online sex offenders: A meta-analysis. *Sexual abuse: a journal of research and treatment*. 2011. Vol. 23(1). P. 92–123.

21. *Children and Parents: Media use and Attitudes Report* / Ofcom, 2014. London, UK : Ofcom. 233 p.

22. *Children and parents: media use and attitudes report* / Ofcom, 2021. London, UK : Ofcom. 51 p.

23. *Enhancing Police and Industry Practice in the Prevention of Online Child Sexual Abuse* / Davidson J. et al. EU Child Online Safety Project, 2016. 167 p. DOI: 10.13140/RG.2.2.32666.03523

24. Kemp S. Digital 2022: Global overview report (26 January 2022). URL: <https://datareportal.com/reports/digital-2022-global-overview-report> (дата звернення: 19.04.2022).

25. Kemp S. Digital 2022: Ukraine (15 February 2022). URL: <https://datareportal.com/reports/digital-2022-ukraine> (дата звернення: 19.04.2022).

26. Kopecký K. Cyberbullying and sexting between children and adolescents – comparative study. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 2014. Vol. 149. P. 467–471.

27. Livingstone, S., Haddon, L. Introduction. *Kids online: opportunities and risks for children* / S. Livingstone and S. Haddon (eds.). Bristol, UK : The Policy Press, 2009. P. 1–6.

28. Staksrud E., Livingstone S. Children and online risk: powerless victims or resourceful participants? *Information, communication and society*, 2009. Vol. 12 (3). P. 364–387.

29. Terminology Guidelines for the Protection of Children from Sexual Exploitation and Sexual Abuse / Interagency Working Group, 2016. 100 p.

30. Wachs S., Wolf K. D., Pan C. C. Cybergrooming: Risk factors, coping strategies and associations with cyberbullying. *Psicothema*. 2012. Vol. 24(4). P. 628–633.
31. Wells M., Mitchell K. J. Patterns of internet use and risk of online victimisation for youth with and without disabilities. *Journal of Special Education*, 2014. Vol. 48(3). P. 204–213. DOI: 10.1177/0022466913479141
32. World report on violence and health / Krug E. G. et al., eds. Geneva : World Health Organization, 2002. 346 p.
33. Young people's experiences of online sexual harassment : Executive Summary. A cross-country report from Project deSHAME / Project deSHAME (Childnet, Kek Vonal, Save the Children Denmark, UCLan), 2017. 8 p.

REFERENCES:

1. WePROTECT Global Alliance (2016). *Zapobihannia ta protydiia seksualnii eksploatatsii ta nasylstvu shchodo ditei (SEND). Typova derzhavna systema reahuvannia [Preventing and combating child sexual exploitation and abuse (CSEA). A typical state response system]* [in Ukrainian].
2. ITU (2020). *Zakhyst ditei u tsyfrovomu seredovyschi: rekomendatsii dlia industrii [Protection of children in the digital environment: recommendations for industries]* / translation at the initiative of the Ministry of Digital Transformation of Ukraine by the NGO «MINZMIN» [in Ukrainian].
3. Kasilova A. (2020). Rekomendatsii shchodo onlain-bezpeky dlia pedahohichnykh pratsivnykiv : #stop_sextynh [Recommendations on online safety for teachers : # stop_sexting] [in Ukrainian].
4. Kocharian, A. B. & Hushchyna, N. I. (2011). *Vykhovannia kultury korystuvacha Internetu. Bezpeka u vsesvitnii merezhi : navchalno-metodychnyi posibnyk [Education of Internet user culture. Security on the World Wide Web : educational and methodical manual]*. Kyiv [in Ukrainian].
5. Balakirieva, O. M. et al. (2019a). Kurinnia, vzhivannia alkoholu ta narkotychnykh rehovyn sered pidlitkiv, yaki navchaiutsia: poshyrennia y tendentsii v Ukraini : za rezultatamy doslidzhennia 2019 roku v ramkakh mizhnarodnoho proektu «Ievropeiske opytuvannia uchniv shchodo vzhivannia alkoholu ta inshykh narkotychnykh rehovyn – ESPAD» [Smoking, alcohol and drug use among adolescents studying: prevalence and trends in Ukraine : according to the results of a 2019 study in the framework of the international project «European survey of students on alcohol and other drugs – ESPAD»] / Kyiv : TOV «OBNOVA KOMPANI» [in Ukrainian].
6. Lubenets, I. H. (2021). Seksualne nasylstvo shchodo ditei u tsyfrovomu seredovyschi: stan, tendentsii, shliakhy zapobihannia [Sexual violence against children in the digital environment: status, trends, ways to prevent it]. *Zakhyst dytny vid nasylstva ta zhorstokoho povodzhennia: suchasni vyklyky – Protecting a child from violence and abuse: current challenges: materials International scientific-practical conf.* (Kyiv, June 3, 2021). Kyiv : National Academy of Internal Affairs, 80–85 [in Ukrainian].
7. Naidonova, L. A. (2021). Tsyfrovii ryzyky v umovakh dystantsiinoi osvity v chasy pandemii: Naukova dopovid na metodolohichnomu seminaru NAPN Ukrainy «Aktualni problemy psykholohichnoi protydii nehatyvnym informatsiynym vplyvam na osobystist v umovakh suchasnykh vyklykiv» [Digital risks in the conditions of distance education during the pandemic: Scientific report at the methodological seminar of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine «Actual problems of psychological counteraction to negative informational influences on the individual in modern challenges»], April 8, 2021. *Bulletin of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine*, 3(1). DOI: <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2021-3-1-13-3> [in Ukrainian].
8. Ministry of Digital Transformation of Ukraine (2020a). *Natsionalna stratehiia zakhystu ditei v tsyfrovomu seredovyschi na 2021–2026 roky : proiekt [National strategy on child protection online for 2021–2026 : project]* (January 27, 2020). Retrieved from <https://drive.google.com/file/d/1ftag6UGD4n3DFxTZMyETeL45cFl-SD7p/view> [in Ukrainian].
9. Ministry of Digital Transformation of Ukraine (2020b). *Natsionalna stratehiia z zakhystu ditei v tsyfrovomu seredovyschi na period do 2025 roku [National Strategy for the Protection of Children in the Digital Environment until 2025]* (August 1, 2020). Retrieved from https://drive.google.com/file/d/1w1nrWgnP0Miwb_-SxMU1TPNgZdn-rAFU/view [in Ukrainian].
10. Paziuk, A. V. & Chernykh, O. O. (2017). *Dytyna onlain: yak zabezpechyty bezpeku ta pryvatnist (analitichne doslidzhennia) [Child online: how to ensure security and privacy (analytical study)]*. Kyiv : VAITE [in Ukrainian].
11. Polek, T., Sanina, T. & Sobol, Yu. (2022). *Vplyv pandemii COVID-19 na shchodenni praktyky dytynstva [The impact of the COVID-19 pandemic on daily childhood practices]*. Kyiv : Ukrainyskyi kulturnyi fond [in Ukrainian].
12. *Posibnyk INSPIRE: dii dlia vprovadzhennia semy stratehii zadlia prypynennia nasylstva stosovno ditei [INSPIRE Handbook: action for implementing the seven strategies for ending violence against children]* (2019). Way Home Odessa Charity Foundation [in Ukrainian].
13. *Pro vnesennia zmin do deiakyykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo implementatsii Konventsii Rady Yevropy pro zakhyst ditei vid seksualnoi eksploatatsii ta seksualnoho nasylstva (Lantsarotskoi Konventsii) : Zakon Ukrainy №1256-IX vid 18.02.2021 [On amendments to certain legislative acts of Ukraine regarding the implementation of the Council of*

Europe Convention on the protection of children against sexual exploitation and sexual abuse (Lanzarote Convention) : Law of Ukraine №1256-IX of 18.02.2021] (2021). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1256-20#Text> [in Ukrainian].

14. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo protydii bulinhu (tskuvanniu) : Zakon Ukrainy vid 18.12.2018 №2657-19 [On amendments to certain legislative acts of Ukraine on combating bullying (bullying) : Law of Ukraine №2657-19 of 18.12.2018] (2019). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19#Text> [in Ukrainian].

15. Pro zakhyst ditei vid seksualnoi ekspluatatsii ta seksualnoho nasylstva: Konventsiiia Rady Yevropy vid 25 zhovtnia 2007 r., ratyfikovano z zaiavamy Zakonom Ukrainy №4988-VI vid 20.06.2012 [On the protection of children against sexual exploitation and sexual abuse: Council of Europe Convention of 25 October 2007, ratified with statements by the Law of Ukraine №4988-VI of 20.06.2012] (2012). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text/ [in Ukrainian].

16. Pro Natsionalnu stratehiu rozbudovy bezpechnoho i zdorovoho osvitnoho seredovyscha u novii ukrainskii shkoli : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 25.05.2020 № 195/2020 [On the National strategy for building a safe and healthy educational environment in the new ukrainian school : Decree of the President of Ukraine of 25.05.2020 №195/2020]. (2020). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195/2020#Text> [in Ukrainian].

17. Proinsight Lab (2021). Seksualne nasylstvo nad ditmy ta seksualna ekspluatatsiia ditei v Interneti v Ukraini : Analytychnyi zvit po rezultatam kilkisnoho doslidzhennia [Child sexual abuse and child sexual exploitation online in Ukraine: Analytical report on the results of a quantitative study]. Retrieved from <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2021/03/Zvit-Seksualne-nasylstvo-nad-ditmy-ta-seksualna-ekspluatatsiya-ditei-v-Interneti-v-Ukrayini.pdf> [in Ukrainian].

18. Sosnina, O. V. (2021). Shchodo zmin do kryminalnoho zakonodavstva Ukrainy v zviazku z implementatsiieiu Lantsarotskoi konventsii [Regarding changes to the criminal legislation of Ukraine in connection with the implementation of the Lanzarote Convention]. *Suchasni napriamy rozvytku ekonomiky, pidpriemnytstva, tekhnologii ta yikh pravovoho zabezpechennia – Modern directions of economic development, entrepreneurship, technologies and their legal support: materials of the International scientific-practical conference* / prof. Semak B. B. (Ed). Lviv : Lviv University of Trade and Economics, 236–238 [in Ukrainian].

19. Balakirieva, O. M. et al. (2019b). Sotsialna obumovlenist ta pokaznyky zdorovia pidlitkiv ta molodi : za rezultatamy sotsiolohichnoho doslidzhennia v mezhakh mizhnarodnoho proektu «Zdorovia ta povedinkovi oriientsatsii uchnivskoi molodi» [Social conditionality and health indicators of adolescents and young people: according to the results of a sociological study within the international project «Health and behavioral orientations of student youth»]: monograph ; UNICEF, NGO «Ukrainian institute for social research after Oleksandr Yaremenko». Kyiv : Foliant [in Ukrainian].

20. Babchishin, K. M., Hanson, R. K., & Hermann, C. A. (2011). The characteristics of online sex offenders: A meta-analysis. *Sexual abuse: a journal of research and treatment*, 23(1), 92–123.

21. Ofcom (2014). *Children and Parents: Media use and Attitudes Report*. London, UK: Ofcom.

22. Ofcom (2021). *Children and parents: media use and attitudes report*. London, UK: Ofcom.

23. Davidson, J. et al. (2016). *Enhancing Police and Industry Practice in the Prevention of Online Child Sexual Abuse*. EU Child Online Safety Project. DOI: 10.13140/RG.2.2.32666.03523

24. Kemp, S. (2022a). Digital 2022: Global overview report (26 January 2022). Retrieved from <https://datareportal.com/reports/digital-2022-global-overview-report>

25. Kemp, S. (2022b). Digital 2022: Ukraine (15 February 2022). Retrieved from <https://datareportal.com/reports/digital-2022-ukraine>

26. Kopecký, K. (2014). Cyberbullying and sexting between children and adolescents – comparative study. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 149, 467–471.

27. Livingstone, S. & Haddon, L. (2009). Introduction. In: S. Livingstone and L. Haddon, (eds.), *Kids online: opportunities and risks for children*. The Policy Press, Bristol, UK, 1–6.

28. Staksrud, E. & Livingstone, S. (2009). Children and online risk: powerless victims or resourceful participants? *Information, communication and society*, 12 (3), 364–387.

29. Interagency Working Group (2016). *Terminology Guidelines for the Protection of Children from Sexual Exploitation and Sexual Abuse*.

30. Wachs, S., Wolf, K. D., & Pan, C. C. (2012). Cybergrooming: Risk factors, coping strategies and associations with cyberbullying. *Psicothema*, 24(4), 628–633.

31. Wells, M., & Mitchell, K. J. (2014). Patterns of internet use and risk of online victimisation for youth with and without disabilities. *Journal of Special Education*, 48(3), 204–213. DOI: <https://doi.org/10.1177/0022466913479141>

32. Krug, E. G. et al., eds. *World report on violence and health*. Geneva, World Health Organization, 2002.

33. Project deSHAME (Childnet, Kek Vonal, Save the Children Denmark, UCLan) (2017). *Young people's experiences of online sexual harassment : Executive Summary. A cross-country report from Project deSHAME*.